
Румен Янков / Rumen Yankov

ВЪЗМОЖНОСТИ ПРЕД РАЗВИТИЕТО НА СЕЛСКИЯ ТУРИЗЪМ В ОБЩИНА ЕЛЕНА

Possibilities for the Development of Rural Tourism in the Municipality of Elena

Summary: The development of rural tourism creates possibilities for improvement of the living conditions in rural regions. This is especially valid for the Municipality of Elena, which is characterized by increased depopulation, high unemployment, low income of the population and old infrastructure.

Key words: rural tourism, local authorities, accommodations, tourist attractions.

Развитието на селския туризъм е условие за постигане на устойчив растеж на туризма в България. Този възглед е директно заложен в Националната стратегия за устойчиво развитие на туризма. Документът препотвърждава мястото на селския туризъм като съставка на специализираните видове туризъм, които следва да се развиват с ускорен темп¹. Туристическите обекти и услуги са сред подкрепяните по Програмата за развитие на селските райони². Според Програмата Елена е сред селските общини с добро туристическо развитие и една от деветте, които са определени като „типични“ в селския туризъм. Независимо от това, общината се характеризира с ускорена депопулация, голяма безработица, ниски доходи на населението, влошена инфраструктура и редица др. проблеми.

Селският туризъм е сектор, в който се срещат интересите на туризма, селското и горското стопанство. От гледна точка на регионалната политика, той дава перспектива за цялостното развитие на селските райони. Местните власти, в лицето на общините, са силно заинтересована страна във възникващите нови отношения. Въпреки повишения научен интерес, темата за селския туризъм в конкретни региони на страната е по-слабо представена в сравнение с теоретичните и по-обща изследвания.

Съвременното състояние на община Елена е резултат на изострени през последните две десетилетия негативни стопански и демографски тенденции. Това допълнително засилва вниманието към туризма, особено в аспекта на настанилна база (средства за подслон и места за настаняване), поради по-преките ѝ ефекти върху селищната мрежа и пазара на недвижимите имоти.

Някои автори определят селския туризъм главно по признака географско разположение на туристическото място³. В такъв случай според целите, респ. мотивите за посещение той може да бъде рекреативен, културен, лечебен и т.н. Селският туризъм се възприема като разновидност на т.нар. алтернативен туризъм, като специализиран вид или специфична форма на туризма, като „мек“ и устойчив, т.е. щадящ и по-хармонично вписващ се в средата, дори като по-евтиния заместител на морския или ски туризма. Селският туризъм е новост в условията на късната модернизация на България, но не и за Европа. Теоретичното му преосмисляне сега е именно в контекста на бума на масовия туризъм през втората половина на XX в. Същевременно, в емпиричното описание на явлениято в нашата страна има достатъчно бели полета.

Актуалността на въпросите за селския туризъм се определя от обективни процеси – нарасналото вътрешно търсене и стихийното разрастване на настанителната база, но допълнително се засилва от дискутираната специализация на туристическите райони на България и от необходимостта да се разработват регионални туристически продукти. На туристическия пазар у нас излиза едно ново поколение потребители, родени в градовете, много по-мобилни, при това освободени от сантиментите към родовете (селски) домове и семейните крайградски вили от епохата на социализма.

Универсална дефиниция на селския туризъм отсъства, но най-важните му същностни черти са ясно определени – настаняване в селска среда, локални пешеходни туристически маршрути, запознаване с местните културни и природни забележителности. Опционални възможности са включването на туристите в селскостопански, занаятчийски и други дейности, определящи специфичния начин на живот. Те разграничават подвидовете селски туризъм, акцентиращи върху отделни рекреационни и познавателни страни (често преплитачи се), с различна степен на участие и физическа активност на туристите. По-обособени клонки са еко- и агротуризмът. Селският туризъм е свързан с годишните (главно летни) отпуски и отчасти със седмичното свободно време – за излет, риболов и др. Настанителната база включва стаи и къщи за гости, хотели в селски райони, хижи, бунгала, ваканционни селища и др.

Тенденциите на туристическия пазар в началото на XXI в. са в полза на селския туризъм. Те са продиктувани от промените в туристическото търсене и потребление. Средногодишният растеж на селския туризъм в света три пъти изпреварва общият растеж на туризма. В страните от ЕС са регистрирани над 200 хил. доставчици на фермерски и селски туризъм, предлагащи повече от 2 млн. легла⁴. Особено динамично е развитието на отрасъла в южно- и източно-европейските страни. Селският туризъм е едно от средствата за постигане на устойчиво развитие на селските им райони.

Досегашната реализация на туристическия продукт на България се дължи основно на морски ваканционен и планински туризъм. Ориентацията към масовите форми на туризъм все още е изключително силна както при вътреш-

ните, така и при чуждестранните посетители. Редица обективни предпоставки подкрепят тезата, че страната има необходимите ресурси, среда и база за изпреварващ растеж на селския туризъм. Предлагањето по традиция е предимно лятно. За над половината от туристите водеща е концепцията „релакс“⁴⁵, т.е. далеч от по-разширените схващания за селски туризъм и типичните съчетания с екологичен, културен, спортен и др. видове туризъм.

Географското и видовото развитие на настанителната база разкрива сериозни инвестиционни намерения в отрасъла селски туризъм. Същевременно, делът на заетите е изключително малък. Той осигурява само допълнителен доход, предлага се организирано от малко туроператори и засега не въвлеча в достатъчна степен туристическите ресурси с местно значение.

Формирането на дестинациите за селски туризъм протича доста неравномерно. Селски райони в техния програмен смисъл не означават непременно територии, перспективни за селски туризъм. Последните са преди всичко със запазена селска среда на обитаване и традиционен бит, с преобладаване на селскостопански и горскостопански дейности, но наситени с туристически атракции – природни забележителности, културно-исторически обекти и местни прояви.

Особено подходящи за селски туризъм са селата в планински и полупланински райони със забележителен природен пейзаж, с архитектурно и историческо наследство, специфични занаятчийски производства, продукти и кухня, с възможности за риболов и т.н. Голяма част от селата в община Елена – общо 123, отговарят на тези критерии.

Аграрната и регионална политика на Европейския съюз предвижда значителни инвестиции за започване или развитие на неземеделски дейности в селските райони. Програмата за развитие на селските райони 2014–2020 г. залага много на селския туризъм като форма на диверсификация и увеличаване доходите на селскостопанските производители. Отчетени са структурните промени в туризма и нарасналото търсене на културно-исторически, спа- и балнеологичен, приключенски, екологичен и селски туризъм. Програмата съдържа конкретни мерки (311 и 312) за изграждане и обновяване на туристически обекти и развитие на туристически услуги. Подпомагат се с до 70% от финансирането, както новото строителство, така и ремонтът, реставрацията или преоборудването на съществуващи къщи. Голяма част от извършеното досега по разширяване на настанителната база на селския туризъм е резултат от предоставените средства за развитие на туризма и съпътстващите го дейности по оперативните програми „Регионално развитие” и „Развитие на селските райони”, т.е. в предходния програмен период.

Според утвърдената Концепция за туристическо райониране на България селският туризъм е в основната специализация на туристическия район Родопи и в разширената на районите Стара планина и Бургаско Черноморие. Изследователите прогнозираят много добри възможности в Смолянско, Троянско, Великотърновско и като цяло – за Средна Стара планина и Благоевградско. Стъпки

в развитието на селски туризъм правят някои малки общини в Родопите и селата в близост до морските курорти⁶.

Фактичeskото състояние доказва формирането и утвърждаването на дестинации за селски туризъм, което е закономерна стъпка в развитието му. Това конкретно се определя като приоритет в плановете за развитие на община Елена. В стратегическите виждания селският туризъм тук ще измести културно-познавателния туризъм като главна специализация. Наред с природните дадености, благоприятно въздействие върху частната инициатива се очаква да окаже високата осигуреност с жилища на местното население⁷. За промяната на нагласите говори и иницирираната в гр. Елена нова туристическа борса „Ваканция четири сезона в Еленския балкан”.

Община Елена е утвърден домакин на ученически лагери, детски ваканции и зелени училища. За туристически преходи се поддържат над десет маршрути и екопътеки с начало в гр. Елена и с. Мийковци. Има натрупан опит в организацията на скалното катерене и обучението на планински водачи и спасители.

За туристическите традиции говори фактът, че местното туристическо дружество „Чумерна“ е създадено още през 1901 г. – шесто по ред в страната и първо в търновския регион. През 1915 г. е построена едноименната хижа – една от първите туристически хижи в България.

Развитието на туризма на територията на общината трябва да отчита и редица ограничения. Отсъстват значими ресурси, основа на ски туризма. Най-голямата ски писта в района, под вр. Чумерна, е сравнително близка за потребителите от източната част на страната, но за разлика от пистите на Карандила и Узана е по-трудно достъпна.

Отсъстват също минерални води, значими по площ защитени територии, известни археологически обекти, наситен културен календар със събития от национален интерес. Налице са архитектурно-исторически комплекс („Даскалоливницата“), и множество възпоменателни паметници от XVIII–XIX в., уникални книжовни, етнографски и картинни сбирки, обширна планинска и горска територия (над 50% гористост), възможности за риболовен (яз. „Йовковци“ и др.) и ловен туризъм, атрактивна селищна среда от махали и колиби с частично запазена възрожденска архитектура. Елена е сред общините с голяма гъстота на антропогенните туристически ресурси. Регистрирани са над 160 архитектурни паметника, в голяма част реставрирани. От тях седем, всички в общинския център, са с национално значение.

По-значими за туристическите посещения сред природните обекти са планинските върхове Чумерна, Острец и Симаново, Христовския водопад, скалните образувания Марков камък, Раев камък и др.

В Регистъра на туристическите атракции община Елена присъства с 12 обекта, от които един археологически, два природни резервата, три природни забележителности, един манастир, един градски парк, една конна база, две занаятчийски работилници и една етнографска възстановка. С изключение на

манастира при с. Буйновци и разкрития с разкопки, но почти недостъпни за туристи Братановград, останалите антропогенни атракции са в общинския център.

Потенциал за по-широко предлагане на туристическия пазар имат пешеходните и вело маршрутите, особено, подсилени със спортни атракции, тийм билдинг програмите сред природата, еко- и спортните занимания с деца, ездата и риболовът, производствата на биопродукти, кулинарният туризъм и дегустациите. Дейност в последното направление имат мандра „Елена“, винарната в с. Марян, празникът на еленския бут и др. Не са доразвити възможностите за туризъм на база фолклорни и етнографски програми, и чрез традиционните културни събития – селски сборове, празникът на гр. Елена, културно-историческите чествания.

Община Елена разполага със солидна база от съоръжения за спорт и туризъм – реконструиран стадион в общинския център, два плувни басейна, спортна зала за борба, игрища, спортни площадки, две ски писти с влекае, полигони за спортно ориентиране, база за ловен туризъм в лесничествата на Елена и Буйновци, и др.

Статистическите данни отреждат скромно място на отрасъла „Хотелиерство и ресторантьорство“ в общинската икономика. Работят няколко десетки фирми, но броят на наетите едва надхвърля сто души. Основната причина е преобладаването на малки обекти, респ. формата на самонаемане, при което значителна част от заетостта не се обхваща статистически. Има известно разминаване на данните за настанителната база, събрани от различни източници – НСИ, Регистъра на МТ, общински документи и интернет представяне.

Според общинския план за развитие 2007–2013 г. (2008 г.), обектите за настаняване са 58, от които 22 са в град Елена. Общият капацитет е от около 950 легла. Над 60% от леглата са в обекти с категория 2 звезди, останалите са с три и една звезда. На други 25 обекта с около 200 легла през този период предстои категоризация. В рамките на плановия период ношувките на легло са нараснали от 20 на 30 годишно.

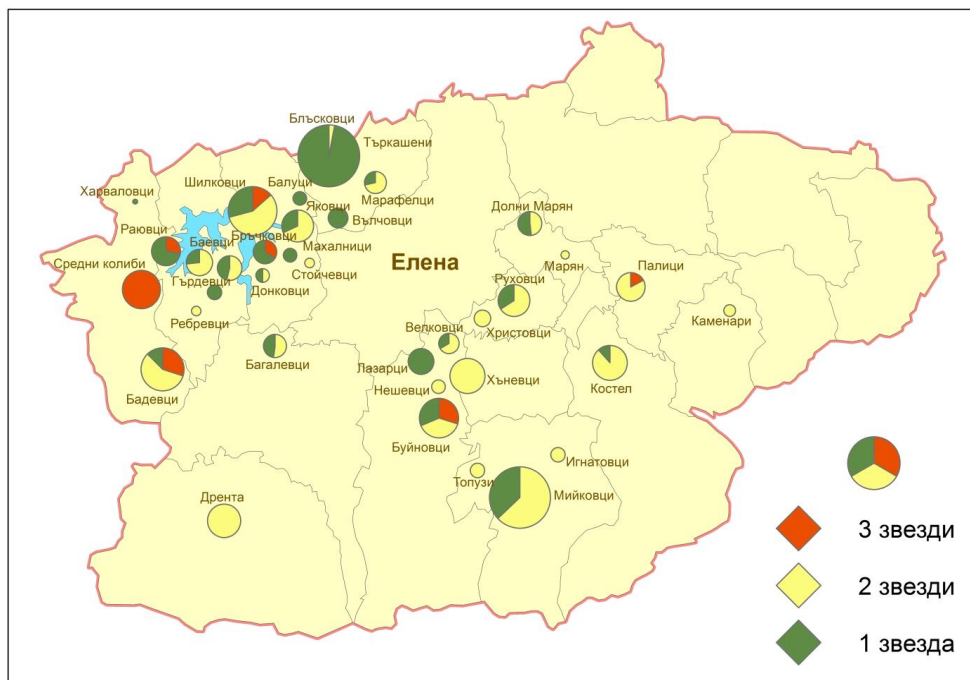
По данни на НСИ за 2009 г. средногодишно се предлагат около 800 легла, като най-голям е броят им през третото тримесечие – 950. През 2014 г. националната статистика е отчетла тук почти 900 легла в 28 обекта. По леглоденонощия, стаи, реализирани ношувки и пренощували лица община Елена е на второ място в областта след община Велико Търново, а по приходи от ношувки, на трето място. Според тези данни на 11-те хотела в община Елена се пада половината от капацитета и реализираните ношувки и 60% от приходите при средно 1,5 ношувки на едно лице.

При използването на първични данни равносметката е по-различна. Броят на местата за настаняване и на леглата е значително по-голям. Картината донякъде се изяснява от туристическия регистър (<http://tourism.egov.bg/registers/Register.aspx>), респ. версията на МТ (<http://ntr.tourism.government.bg/CategorizationAll.nsf/mn.xsp>) – Регистър „Места за настаняване и заведения

за хранене и развлечения”, въпреки записите от различни категоризации на повтарящи се обекти. По-същественото е, че настанителна база е регистрирана в 36 населени места от община Елена. Колко от 123-те села имат благоприятни условия за селски туризъм – оценката може да бъде в голяма степен субективна в зависимост от тежестта, която се придава на критериите.

Прегледът на предлагането в Интернет насочва към извода, че работещите в отрасъла обекти са повече. Подобно проучване при разработването на новия общински план, напр., предполага не по-малко от 136 места за настаняване. За последните десетина години настанителната база е увеличила капацитета си най-малко два пъти.

Ориентацията е основно към създаване на къщи за гости или къщи със стаи за гости. От категоризираните обекти за настаняване в общината 85% са от този вид. Приблизително същият е делът на обектите с капацитет до 15 легла. Това отговаря на специализацията в селски туризъм с малки, силно дисперсни звена за настаняване на база локалните ресурси. Развитието в тази насока е свързано и с много по-ограничените инвестиционни възможности, със селищно-демографските процеси и жилищния фонд. Големината – средно 7–8 легла, улеснява оперативната организация на семейните предприятия.

Фиг. 1. Разпределение на капацитета за настаняване в съставните населени места по категории (данни – Национален туристически регистър)

Характеристиките на средата в община Елена по-скоро благоприятстват привличането на алтернативен контингент туристи. Селският туризъм тук е осъзнат фактор за растежа на местната икономика и като източник на допълнителни доходи. Формиралата се структура на настанителната база се приема за оптимална⁸ от гледна точка на търсенето за уикенд посещения и семейни ваканции. Предлага се настаняване предимно с две звезди, позиционирано в по-ниските ценови категории. Само 1–2% от посетителите са чужденци, което, на този етап прави дела на международния туризъм пренебрежимо малък⁹. Има благоприятни условия за по-широко привличане на румънски туристи.

Приблизително 35% от обектите за настаняване са в общинския център. Това се дължи на концентрацията на туристическата инфраструктура и антропогенните атракции. От друга страна, относителният дял на града в настанителната база закономерно спада.

Забелязва се изоставане в развитието на заведенията за хранене и развлечения, и още повече – в предлагането на допълнителни услуги. Ресторанти и др. заведения, предлагащи изхранване предимно на туристи, имат само една шеста от обектите за настаняване. На практика нито един от тях не предлага *all inclusive*.

Конкурентоспособността на община Елена като дестинация за селски туризъм се поддържа от нарастването на настанителната база, ниската цена на туристическия продукт и съхранените природни и антропогенни туристически ресурси. Необходимо е да се работи по допълване на асортимента от туристически услуги и доизграждане на образа на община Елена като туристическа територия. Преки конкуренти в селския туризъм са близки старопланински общини – В. Търново, Трявна, Дряново, Златарица, Котел и др.

Бързата депопулация, от една страна, и развитието на туризма, в т.ч. изграждането на обектите за настаняване, от друга, оказват доста противоречиво въздействие върху пазара на недвижими имоти.

Издадените разрешения за строеж на жилищни сгради, къщи за гости и вилни сгради в община Елена нарастват от 7 средно за година през периода 1995–2004 г. до 23 за 2005–2014 г. Първоначално най-голям интерес се проявява към парцели, които се намират в близост до язовир „Йовковци“, но през последните години периметърът се разширява. Част от купувачите изграждат или ремонтират къщи за собствени нужди, без намерение да ги отдават под наем.

По-активни са сделките в общинския център, в селата около язовира и други в близост до гр. Елена, както и в Мийковци, Буйновци, Дрента, Костел – местни центрове за планински туризъм. Почти отсъстват офери на парцели в големите села Константин, Майско, Беброво, което вероятно показва липсата на всякакъв интерес към започване на строителство. Средните цени на кв. м парцели в регулация (по офери „продава“) в Елена и по-активните в туристическо отношение села са все още около два пъти по-ниски в сравнение с туристическите селища на общините Трявна, Троян и Априлци.

При къщите и вилите към настоящия момент са заявени най-малко триста продажби, т.е. 4–5 % от броя на жилищата в общината. Над половината от предложенията са за обекти в гр. Елена. Те очевидно не са насочени към „вътрешен трансфер“ в общината, а към външни купувачи. Продават се както евтини, стари и неподдържани къщи, така и нови, с цени, близки до тези в големите градове и по Черноморското крайбрежие. Обявени са и няколко мини комплекса от вилни сгради. Няколко десетки от офертите в селата са за сравнително скъпи новопостроени къщи или реставрирани и напълно реновирани сгради. Този сегмент изглежда най-пряко свързан с развитието на настанителната база на селския туризъм, но без да я покрива напълно.

БЕЛЕЖКИ/NOTES

¹ Национална стратегия за устойчиво развитие на туризма в Р. България 2009–2013, ДАТ, 2009; Национална стратегия за устойчиво развитие на туризма в България 2014–2030. София, 2014.

² Програма за развитие на селските райони 2014–2020, МЗХ, 2015.

³ **Нешков, М. и др.** Въведение в туризма. Варна, 2007.

⁴ **Николова, М., М. Линкова.** Барииери пред развитието на селския туризъм в България. – Диалог – електронно списание на СА „Д. А. Ценов” – Свищов, 5 (2009).

⁵ Национална стратегия за устойчиво развитие на туризма в България 2014–2030. София, 2014.

⁶ **Никовска, К., Ст. Стамов.** Селският туризъм в България – състояние и възможности за развитие. – В: Сборник доклади от Международна научно-практическа конференция „Храни, технологии и здраве – 2013“, Пловдив, 2013.

⁷ Общински план за развитие на община Елена 2007–2013 г., 2008.

⁸ Общински план за развитие на община Елена за периода 2014–2020 г., 2014.

⁹ Общински план за развитие на община Елена за периода 2014–2020 г., 2014.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Килимперов, Ив. Свободното време като фактор за устойчив селски и аграрен туризъм. – В: Сборник от 12-та международна научна конференция „Иновативни стратегии за конкурентоспособен бизнес“ – МВБУ – Ботевград, София, 2015 [**Kilimperov, Iv., Svobodnoto vreme kato faktor za ustoychiv selski i agraren turizam.** – V: Sbornik ot 12-ta mezhdunarodna nauchna konferentsiya „Inovativni strategii za konkurentosposoben biznes“ – MVBU-Botevgrad, Sofia, 2015].

Концепция за туристическо райониране на България, 2015 [Kontseptsiya za turisticheskoye rayonirane na Balgariya, 2015].

Кръстева, Р. Междурегионални особености на селския туризъм (Автораферат на дисертационен труд). Благоевград, 2013 [Krsteva, R. Mezhduregionalni osobenosti na selskiya turizam, (Avtoreferat na disertatsionen trud), Blagoevgrad, 2013].

Маринов, С., Б. Копринаров. Алтернативен туризъм. Бургас, 2010 [Marinov, S., B. Koprinarov. Alternativen turizam. Burgas, 2010].

Национална стратегия за устойчиво развитие на туризма в Р. България 2009–2013, ДАТ, 2009 [Natsionalna strategiya za ustoychivo razvitie na turizma v R. Bulgariya 2009–2013, DAT, 2009].

Национална стратегия за устойчиво развитие на туризма в България 2014–2030. София, 2014 [Natsionalna strategiya za ustoychivo razvitie na turizma v Bulgariya 2014–2030, Sofia, 2014].

Нешков, М. и др. Въведение в туризма. Варна, 2007 [Neshkov, M. i dr. Vavedenie v turizma. Varna, 2007].

Никовска, К., Ст. Стамов. Селският туризъм в България – състояние и възможности за развитие. – В: Сборник доклади от Международна научно-практическа конференция „Храни, технологии и здраве – 2013“, Пловдив, 2013 [Nikovska, K., St. Stamov. Selskiyat turizam v Bulgariya – sastoyanie i vazmozhnosti za razvitie. – V: Sbornik dokladi ot Mezhdunarodna nauchno-prakticheska konferentsiya „Hrani, tehnologii i zdrave – 2013“, Plovdiv, 2013].

Николова, М., М. Линкова. Барииери пред развитието на селския туризъм в България. – Диалог – електронно списание на СА „Д. А. Ценов“ – Свищов, 5, (2009) [Nikolova, M., M. Linkova. Barieri pred razvitieto na selskiya turizam v Bulgariya. – V: Dialog – elektronno spisanie na SA „D. A. Tsenov“ – Svishtov, 5, (2009)].

НСИ – Районите, областите и общините в Република България 2014 (електронна версия). София, 2016 [NSI – Rayonite, oblastite i obshtinite v Republika Bulgariya 2014 (elektronna versiya). Sofia, 2016].

Общински план за развитие на община Елена 2007–2013 г., 2008 [Obshtinski plan za razvitie na obshtina Elena 2007–2013 g., 2008].

Общински план за развитие на община Елена за периода 2014–2020 г., 2014 [Obshtinski plan za razvitie na obshtina Elena za perioda 2014–2020 g., 2014].

Петров, П. Едно по-различно дефиниране на някои основни понятия в туризма. – География, 2, (2010) [Petrov, P. Edno po-razlichno definirane na nyakoi osnovni ponyatiya v turizma. – Geografiya, 2, (2010)].

Програма за развитие на селските райони 2014–2012, МЗХ, 2015 [Programa za razvitie na selskite rayoni 2014–2012, MZH, 2015].

Регистър на Места за настаняване и заведения за хранене и развлечения, МТ (<http://ntr.tourism.government.bg/CategoryzationAll.nsf/mn.xsp>) [Registar na Mesta za nastanyavane i zavedeniya za hranene i razvlecheniya, MT (<http://ntr.tourism.government.bg/CategoryzationAll.nsf/mn.xsp>)].